

musban tárulkozik minden felé, ami nacionalizmus. A náciügényekre, feletteseikre Istenként néz: emberek, akik mernek, akik harcolnak. És hiába Sittinger dohogása: „Harcolnak, mert másra alkalmatlanok“, ez az alkalmatlanság legfőbb regressziós erénnyé lényegül, mert a középosztály, mint ellenfelet, csak Sittingereket tenyésztett ki magából. Sittinger látja, hogy ez az uralomra jutott kocsisztempó a kisemberek állandó terrorizálásából élősködik: „A kisembert tönkretenni, ha az nem pariroz“, mint nyugdíjas kint él a bajor vidéken: a parasztok ellenállását, a náciügények elpüffölését ugráló örömben élvezi, — a büntetékép alkalmazott embertelen terrort másokkal együtt elítéli, de amikor a regresszió győzelme teljes, szorongva húzza be fejét: mi lesz, ha valahol valaki kileste hangtalanul is éber gondolatait?! — de a feleség váratlan számlát prezentál: tudta és engedelmé nélkül még 1932-ben beírta férjét nemzetiszocialista párttagnak! Sittinger beadja a derekát és rezignál, a maga módján még bosszút áll, a március ötödiki választáson akaratlan elfeledkezéssel a bajor néppártra szavaz, de ez sem igaz, semmi sem igaz a tetteiből, a gondolatok már tovább vágatnak és új lehetőséget, új veszedelmet szimatolnak: „Csak aztán meddig fog ez tartani!... Csak tudhám, hogy mi jön utána.“

A kiadó ajánló soraiban ezt írja: aki ezt a regényt olvasta, az a jövőben, mint jellem-jelzőt sokszor fogja mondani: „Ez a legtisztább Sittinger“. Ahogy léteznek George-Grosz-figurák, léteznek majd ezentul Sittinger figurák, ime hiteles portréjük: „A Sittinger-szerű emberek ezrével található minden országban. Számuk milliányi. Egy pusztuló réteg minden okossága és ravaszsága, minden hitetlensége és nyomorultsága bennük egyesül. Van idő, amikor nevük 'te' és 'én'. De épp ezért senki sem akarja elhinni, hogy közéjük tartozik. Ez szégyen lenne, így azonban megvetően lemosolyoghatja őket. Nem tudja, hogy ezzel csak önmagát veti meg. Ártatlanoknak látszanak és mérgező egoizmusuk a jóra való embert vetíti. Ők a legesetlenebb és legdestruálóbbról nihilisták a nap alatt, ha az ember a jót akarja, akkor számolni kell velük, csak nem szabad azt az örültséget feltételezni róluk, mintha felhasználhatók lennének. Ők mégcsak a vajdó jelent sem jelenthetik, csak a multat és épp azért ők a megközelíthetetlen sirásói minden igazságos életrendnek“. Kegyetlen ítélet: kegyetlen valóság. A Sittingerek száma milliányi és sokszor per-te vagy velük. O. M. Graf idejében vázolta fel kórképüket. És ez a kórkép a Harmadik Birodalom valósága. A semmi alapja, mint rettenetes valóság. Ingotag alap: Sittinger-alap. De a Sittingerek milliónyian vannak és az Arnoldok — ismeretlenül is kevesen. Kétségbeejtő biztatás! (Fábry Zoltán).

PARASZTSÁGUNK ÉLETE.* Ortutay Gyula a falukutatók sorából első sorban tudományos felkészültségével emelkedik ki. Sokan csak a divatnak hódolva írják „szociográfiai“ munkáikat, mások pusztán irodalmi-érzelmi hatásra törekedve, sokszor minden komolyabb szakismeret nélkül fognak a népi helyzet ismertetéséhez. Mindenesetre tény, hogy a szociográfiai hullám, minden dilettantizmus és minden szentimentalizmus mellett halaszthatatlan kérdéseket vetett a magyar közélet felszínére. A szociográfiai irány túllépte az irodalom határait, közéleti jelentőségre tett szert...

Mint minden divat, a falukutatás divatja is csak addig lehet hasznos,

*Ortutay Gyula: Parasztságunk élete. Officina képeskönyvek sorozata. Budapest, 1937.

míg megtartja mértékét. A mértéktartás és fegyelem egyik óra Ortutay Gyula, a fiatal etnológus, aki mesegyűjtő utjain bejárta Magyarország legjellegzetesebben „paraszti“ vidékeit, tehát megfelelő gyakorlati tapasztalattal rendelkezik; másrészt tájékozott a népismeret tudományának külföldi irodalmában, módszertanában. Nem a riporter ötletszerűségével járja a falvakat, hanem a tudós tervszerűségével.

Az *Officina* kis képeskönyve bevezető tanulmányában Ortutay a paraszti lét lényegét kívánta felvázolni. „Paraszti lét lényege“ alatt szerzőnk azokat az élettörvényeket érti, amelyek a parasztság létét kollektív és egyénileg megszabják s melyek a különböző történelmi alakulások, települési helyek, vidékek megett a parasztság életének sajátosan paraszti mivoltát jelentik. Egyik legfontosabb meghatározója a parasztéletnek: a természettel szemben elfoglalt életmagatartás. Ortutay szerint ez a magatartás a XIX. századig teljesen *rezignált*. Sztatikus, természetbeolvadó állást foglalt el a parasztság és a természet alakítására, meghódítására nem igen törekedett. Ez az aláztos, kiszolgáltatott magatartás természetesen a paraszti élet minden megnyilvánulására rányomta bélyegét. A természettel szemben elfoglalt magatartás a XIX. század folyamán kezd változni és dinamikusabbá válni, amikor fellép a természetalakítás irányzata intenzívebb lesz a gazdálkodás s a *Tessedik Sámuel*-féle tudatos „műves gazdálkoás“ kezd előtérbe jutni: a mennyiségi szempontot háttérbe szorítja a minőségi. A természetgazdasági létforma megváltozásával persze az egész parasztélet változást szenved, mert ahogyan a sztatikus természetszolgátság az élet minden ágára ránehezedett, úgy a természettel szemben elfoglalt újabb, alakító jellegű, dinamikus magatartás is magával hozta az egész paraszti lét változását. A belterjes gazdálkodás eredményei nem maradtak el: a Duna-Tisza közén kialakult egy gyarapodó zsiros parasztság, Makó környékén megjelenik a polgárosuló, de öntudatos „hagymás-paraszt“ típusa. A régi jobbágyi természet-szemlélet azonban nem tűnt el, egyes helyeken még mindig uralkodó, máshol a polgári szemlélettel keveredve él.

Mint látjuk, Ortutay a természetgazdasági viszonyokból magyarázza a paraszti élet rendjét és a parasztság kollektív tudatának kialakulását. Matriális alaposságát csak helyeselhetjük, viszont kár, hogy osztályozó szempontja nem elég tiszta. Nem hangsúlyozza ki, hogy honnan származik a természettel szembeni állásfoglalás megváltozása, hogy honnan jön ez a rendszerében olyan döntő „forradalom“. Nem vág szorosán írásának keretébe, de rámutathatott volna arra, hogy a tőkésrend mezőgazdasági terjeszkedése az a forradalmosító tény, amely megváltoztatja a hűbéri időkbeli sztatikus parasztéletet.

Hogy a magyar paraszt sokáig megmaradt a külterjes gazdálkodásnál, azt azzal magyarázza, hogy passzív volt a természetszemlélete. A természettel szembeni passzivitást azonban — ne feledjük — a feudális gazdasági rend határozta meg. A gazdálkodási forma megváltozásának tehát nem a szemlélet, hanem a termelési rend megváltozásában az eredete.

A régi jobbágymagatartást nagyon érdekesen jellemzi. Az osztálytudat alapján a „jobbágyparaszti“ réteg mindent a kötöttségek szemszögéből néz, így nincsen nemzeti perspektívája sem. (Joga nincs, csak kötelessége — mondták valaha kevésbé tudományosan, de ugyancsak találcán!) „Szüksős életterük mindenfelől körülhatárolt — írja — fölöttük az Isten, a földesúr, a bérlő, az állam, a hatalom bonyolult és át sem tekinthető aparátusaival, körülöttük a határok, a más földjének határai s a határokat át nem törhetni semmiképp, munkájukat megszabják akaratauk fölötti hatalmak és adottságok.“ A jobbágyparaszt életsorsából követke-

zik a másik osztálytudati típus a lázadó paraszt. „A parasztság jobbágyi és lázadó magatartása nemcsak mint ellentétpár függenek össze, hanem a jobbágyi helyzetből szervesen következik a lázadás magatartása“ — jegyzi meg helyes dialektikával. A lázadó magatartása lehet végső menekvés a nyomorból, lehet rövid indulatkitörés, lehet makacs küzdelem. Sokszor a jobbágyi látszat lázadó lelkületet takar. A jobbágyi alázat és a lázadó magatartás „egyetlen léthelyzet két arca“. A lázadó típus a fejlődés erjesztője. A Dózsa-hagyományok ápolója.

A harmadik típus — Ortutay szerint — a polgárosuló paraszt. Ez a réteg, amely még a tőkésrend hőskorában kezdett vagyonosodni, a jó gazdák, az úrhatnám parasztok rétege. „Az „urí“ életformának a mágiája (annyira sajátos magyar társadalmi mozgásirány) társadalmi értékére ébredt, módosabb parasztságunk csoportjaira különbözőképpen hatott“ — írja. Egyesek gyermekeiket nevelik úrnak, mások speciális, félig polgári, félig paraszti életformát alakítanak ki. A harmadik forma: az egyke. Az egykések „megmaradnak a paraszti lét törvényei“ mellett, de „a földet, a vagyont épp az egykével integrálják“.

Az egymásfölé helyezkedő paraszti osztályokról is igen értékes megállapításokat tesz szerzőnk, melyek Veres Péter elemzéseivel kapcsolódva megadják az alapot a további kutatáshoz. Tanulságos az a rész, melyben a paraszti élet öntörvényeit elemzi, azaz azokat a konvenciókat, amelyek az osztályhelyezeten belül szigorú, szertartásos ridegséggel megszabják a parasztegyedek életét születésüktől kezdve halálukig, úgyszólván minden mozdulatukat. Ez a régi, zárt rend persze ma bomlóban. A paraszti kultúra alkotásait sokan csodálták, állapítja meg Ortutay, „de kevesen csodálták az életet, amely sorsa ellenére maga fölé emelte ezeket az alkotásokat. Pedig a nagyobb csoda ez“ — teszi hozzá. A költői és meseanyag őrzője a szegényparasztság. Ez társadalmilag érthető, mert a vagyonosodás egyben a naiv hiedelemvilágot is lerombolja. Érdekes megállapítása, hogy a paraszti mesék szociális alapja: a társadalmi *felfelé* sóvárgás.

A régi parasztudat jellemzője a primitív szemléleti totalitás, vagyis a régi paraszti gondolkodás hasonló a *Lévy-Bruhl* vad népecskéinek gondolatvilágához: hiányzik belőle a logika, elmosódott fogalmakban gondolkodik, a valóság és képzelet misztikusan összekeveredik. Nagyon helyesen mutat rá Ortutay erre a tényre, hiszen enélkül a paraszti tudat, a népköltészet, a mesék világa egyáltalán nem érthető. Mi a mi logikai kategóriáinkkal, hiába közeledünk ehhez a hiedelemvilághoz, a két gondolatbirodalom olyan ellenségesen áll szemben egymással, mint maga a két társadalmi valóság. Még mindig vár azonban valakire az a feladat, hogy megmutssa a primitív gondolkodás társadalmi kialakulását s bebizonyítsa azt a feltételezhető tény, hogy ez a szemlélet bizonyos primitív dialektika, amely a tézist és antitézist egybeolvasztja ugyan (pl. csoda és valóság), de a szintetikus feloldás csak a logikántúli, kollektív társadalmon nyugvó fejlett dialektikus gondolkodás műve lesz.

Ortutay felhívja még figyelmünket a paraszti szemlélet primitív totalitásának függőleges megnyilvánulására: a történetietlenségre. Az emberiség tudatalattijának újrafölbukkanása vehető észre a mesevilágban és babonákban. Az időfogalom hiánya persze nem jelenti azt, hogy a parasztságnak nincs emlékezete, nincsenek hagyományai. Nagyonis vannak, de mindezek összeolvadnak a jelennel, mintahogy a nemlétező egybefolyik a léttel. Az új történelmi helyzet persze kialakítja az időtudatot is.

Ortutay utolsó megjegyzése a paraszti művészetet illeti. Megállapítja, hogy amint a paraszti életet a közösségi törvény szabta meg, ugyanúgy a kollektív formularendszer őrizte meg a paraszti alkotásokat. Ez a formula, noha simulékony és hajlítható, változatlan, összekötő kapocs az egyén és a közösség között s a szóttesek, bútordiszítések, versek, mesék formulamedrében elnyelődik minden egyéni stílusújítás. A formula tehát a kollektív művészi alkotás eszköze, amelyet a népművészet hanyatlása és az egyéni művészi kiállás rögtön félredob.

Láthatjuk, Ortutay fejtegetései, ha csupán az alapproblémák fölvetését tartalmazzák is, tudományos jelentőségűek. Ezt az utat kellene a további kutatásnak is követnie. Az Ortutay megjelölte út komoly munkához vezethet.

A kis könyv másik részét Müller Miklós fényképei töltik ki. Sajnos, a képek nem kapcsolódnak eléggé a tanulmánnyal, pedig milyen üdítő újítás lett volna, ha Ortutay mély elemzéseit megfelelően hangolt képek kísérik. Kétségtelenül: Müller kitűnő fényképész, de még küzd az idegenforgalmi reklámfotográfia parasztábrázoló sematizálásával és saját forrongó stílusával. Reméljük ő lesz a győztes. Az Aratómunkás, a Cséplőmunkás, a Rakodómunkás, a Holászó proletárparaszt és a Kubikusok c. képein sikeresen fogja meg a tárgyát. A Nógrádi nagygazda című képe is említésreméltó. Kár, hogy tömegképek nincsenek. (Bajomi Endre)

I VAN CANKAR KÉT ELBESZÉLÉSE.* Jogosan állapítja meg a fordító, hogy Ivan Cankarra méltón büszke maroknyi, de magas kulturájú népe a szlovénség. Nemcsak a szlovén irodalom legnagyobb elbeszélőjének, de az egyetemes szláv irodalom egyik legklasszikusabb képviselőjének is tartja Pável Ivan Cankart. Az író zsenijének lenyűgöző hatása kétségtelen, mégis kissé túlzottnak látjuk a fordító optimizmusát, aki Cankar olvasása közben „nagy megnyugvással gondol arra, hogy az európai népek és kulturák sorsát végeredményben mégsem a fegyverek fogják elintézni, hanem a legjobbak messiási szeretetéből táplálkozó kölcsönös megértés.“

Minden rokonszenvünk az íróé: igaz emberségével, melegségével, szatirikus alaphangjával mi is egyetértünk. A szlovén álmodozás minket is megejt, sőt azt is aláírjuk: „boldog a nemzedék, amely ilyen csodálatos, szinte bibliai erejű íráson keresztül kap oktatást az isteni igazság és felebaráti szeretet lényegéről.“

Jernej szolgalegény lelkében csakugyan messiási a szeretet. Negyven évig verejtékezik, hogy a Szitárék földjét termékennyé tegye, házukat felépítse, vagyonukat növelje és mikor az öreg Szitár halála után fia kegyetlenül kiűzi, Jernej, az öreg szolgalegény nem gondol bosszúra, nem haragszik kegyetlen urára, senkire sem haragszik, csak keresi, véres-halálos komolysággal keresi a maga igazságát. Ez az igazságkereső ut minden lépésében drámai erők feszültségétől izgalmas. Ezen az uton tanulja meg Jernej, hogy az igazságot és törvényt nem a szolgának találták ki. Ne papolj igazságról és törvényről — mondja neki a felforrt tyant bíró. — Igazság és törvény! Mit jelentenek ezek a szavak? Mi köze van hozzájuk?... Jernej keresi az igazság jelentését, keresi a gyermekek lelkében, akik kinevetik, a bíráknál, akik tolvajok közé csukják, a császárnál, akinek bérencei eltoloncoltatják, a papnál, aki nem tud neki megfelelni a kérdésre: Van-e igazság Istennél vagy nincs? Megfelelni

* Ivan Cankar: Jernej szolgalegény és az ő igazsága. Mihaszna Markó és Mátyás király. Fordította Pável Agoston. Nyugat. 1937.